

USMON AZIMNING “KUNDUZZSIZ KECHALAR” PYESASINING DRAMATIK TUZILISHI VA PSIXOLOGIK TAHLILI

Xasanboyeva Roziyabonu Abdusalom qizi

O‘zDSMIFMF “Dramatik teatr va kino aktyorligi” 3- bosqich talabasi
roziyabonuxasanboyeva411@gmail.com

Ilmiy rahbar:

O‘zDSMIFMF o‘qituvchisi Saksonova Sarvinoz

Annotatsiya: *Usmon Azimning “Kunduzsiz kechalar” pyesasi o‘zbek adabiyotida va dramaturgiyasida o‘ziga xos muhim o‘rin tutadi. Asar, Abdulhamid Cho‘lponning hayoti va ijodini asos qilib, uning ichki iztiroblari, ma‘naviy kurashlari, siyosiy repressiyalarga qarshi kurashi, millatni ma‘rifatli qilish uchun qilgan sa‘y-harakatlarini chuqur psixologik tahlil qiladi. Ushbu maqola pyesaning dramatik tuzilishi, syujeti, qahramonlarning ruhiy holati va o‘zaro munosabatlarini atroflicha tahlil etadi. Pyesada yoritilgan ziddiyatlar va konfliktlar orqali, adolat, ma‘rifat va siyosiy zo‘ravonliklarning inson ruhiga ta‘siri ko‘rsatiladi, shuningdek, asarning dramatik tuzilishi va psixologik tahlili, undagi asosiy obrazlar, tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *Usmon Azim, “Kunduzsiz kechalar”, Cho‘lpon, dramatik tuzilish, psixologik tahlil, siyosiy repressiya, xiyonat, ma‘naviyat, inson ruhiyati, ziddiyat, konflikt, millatni yuksaltirish, adolat, o‘zgarish.*

*“Bunday epoxalarni chekib tugating,
Kullari ko‘kka sovurilib kestir.
Bu tutqin ezilgan o‘zbek bolasi,
Olovsiz tutunsiz kunlarga yetsin.”*

Abdulhamid Cho‘lpon

2021–2023-yillarda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining adabiyot va san‘atni rivojlantirishga doir qabul qilingan qarorlari, asosan, milliy madaniyat, adabiyot, teatr va san‘atni rivojlantirishga qaratilgan. Usmon Azimning “Kunduzsiz kechalar” pyesasi ham o‘zbek dramaturgiyasining eng yuksak namunalariidan biri bo‘lib, millatni yuksaltirishga intilgan ziyolilar va adabiyotshunoslarning o‘zgarish yo‘li haqidagi chuqur tahlilni taqdim etadi. Asar, o‘zining dramatik va psixologik chuqurligi bilan ajralib turadi. Pyesa, shuningdek, millat va ma‘naviyatni yuksaltirish uchun amalga oshirilgan kurashning faqat tashqi janglar bilan emas, balki ichki, ruhiy sinovlar bilan ham bog‘liqligini ko‘rsatadi. Cho‘lponning shaxsiy fojiasi, uning adolat va ma‘rifatga bo‘lgan ishonchi, siyosiy tuzilmaning zulmi, shuningdek, do‘stlarining xiyonati, asarni o‘qigan kishilarda chuqur psixologik taassurot qoldiradi. Pyesa, bir tomondan, millat va uning yo‘lboshchisi bo‘lgan insonning ma‘naviy va intellektual yuksalish uchun qilgan kurashini tasvirlasa, boshqa tomondan, insonning ichki dunyosidagi iztiroblar va ziddiyatlarni ko‘rsatadi. Pyesa, Abdulhamid Cho‘lponning ichki azoblarini va o‘z zamonining zulmiga qarshi kurashini tasvirlaydi. Cho‘lpon, millatni ma‘rifatli qilishga intilib, o‘z hayotini va ijodini shu yo‘lda sarflagan shaxs sifatida ko‘rsatiladi.

Pyesaning kirish qismida Cho'lponning shaxsiy hayoti va uning intellektual dunyosi haqida ma'lumotlar beriladi. Bu qismda Cho'lponning adabiyotga bo'lgan muhabbati, millat uchun fidoyiligi va o'zining ideologik pozitsiyasini tushunishga harakat qilinadi. Pyesaning boshida, Cho'lponning do'stlari va atrofdagilar bilan bo'lgan munosabatlari, uning ma'naviy qadriyatlari va xalqning taqdiri haqida gapiriladi. Bu qismda, Cho'lponning hayoti va asarlari tomoshabinga to'liq taqdim etiladi, uning ichki dunyosini aniqlash uchun zarur bo'lgan barcha ma'lumotlar beriladi. Pyesaning or'tasida, Cho'lponning hayotidagi muhim burilishlar, uning do'stlari va yaqinlari bilan o'zaro ziddiyatlari boshlanadi. Millatni ma'rifatli qilish va adolatni tiklash uchun olib borgan kurashlari, uni siyosiy repressiya, zo'ravonlik va xiyonatga duchor qiladi. Bu davrda Cho'lponning psixologik iztiroblari kuchayib boradi. U o'ziga o'zi va atrofidagi insonlarga nisbatan yuqori ma'naviy talablar qo'yadi, lekin tizim va atrofdagi sharoitlar unga qattiq qarshilik ko'rsatadi. Voqealar rivoji pyesaning markaziy ziddiyatlarini ochib beradi: Cho'lponning adolatni qidirishi va buning uchun qilgan kurashi, uni ruhiy iztiroblarga, kechikkan vaqtlarga olib keladi. Pyesaning kulminatsiya qismida, Cho'lponning ichki va tashqi ziddiyatlari o'zining eng yuqori nuqtasiga yetadi. Siyosiy tizim unga qarshi tazyiqni kuchaytiradi va do'stlaridan ba'zilari, Sezgir kabi, unga xiyonat qiladi. Cho'lponning do'sti va shogirdi Sezgirning xiyonati, pyesaning keskin dramatik burilishidir. Bu xiyonat Cho'lponning psixologik holatini nihoyatda kuchaytiradi. Uning adolat yo'lida qilgan harakatlari, shaxsiy va siyosiy umidlarini qurbon qilishga olib keladi. Pyesa, Cho'lponning o'limi va millatning intellektual zaiflashuvi bilan yakunlanadi. Cho'lponning o'limi, shaxsiy fojia va uning xalqiga qilgan fidoyiligi va kurashlari tarixi bilan yakunlanadi.

Cho'lponning psixologik portreti pyesaning asosiy markazidir. Cho'lponning ichki iztiroblari, uning adolatni izlashdagi mukammallikni istashi va millatni yuksaltirishga bo'lgan fidoyiligi bilan o'ziga xosdir. Pyesa davomida uning ruhiy iztiroblari oshib boradi. Cho'lpon jamiyatni o'zgartirish uchun o'zini qurbon qilishga tayyor. Uning o'ziga bo'lgan talabi, zamon va tizimning bunday o'zgarishlarga qarshiligi bilan keskin ziddiyatda bo'ladi. Cho'lpon o'zining ideologik va ma'naviy jihatlari bilan kurashadi, bu esa uning ichki iztiroblarini yanada kuchaytiradi. Pyesada uning o'zini anglashga bo'lgan urinishlari, o'zining va jamiyatning yuksalishiga bo'lgan ishonchi, shu bilan birga, siyosiy tizimdan va shaxsiy xiyonatdan olingan jarohatlar bilan yoritiladi. Pyesada Sezgir obrazining xiyonati, Cho'lponning psixologik holatini aks ettirish uchun muhim ahamiyatga ega. Sezgir o'zini himoya qilish uchun Cho'lponni sotadi va uni siyosiy tizimning qurboniga aylantiradi. Sezgirning bu harakati, uning ichki iztiroblarini, qo'rquvini va majburiyatlarini o'ta murakkab tarzda aks ettiradi. U, Cho'lponning do'sti bo'lsa ham, qo'rquvdan xiyonat qiladi va pyesada bunday holatlar insonning ruhiy muammolarini yanada chuqurlashtiradi. Pyesaning markaziy motivlaridan biri — xiyonat va uning inson ruhiga ta'siri. Cho'lponning do'stlari va atrofidagi shaxslar bilan o'rtasidagi ziddiyatlar, xiyonatning ruhiy tarangligini ko'rsatadi. Sezgirning Cho'lponni sotishi, insonning ichki ziddiyatlari va ma'naviy bema'niyati haqida chuqur tahlilni ochib beradi. Pyesada xiyonat, odamlarning jamiyatga nisbatan ruhiy holatlarini, psixologik ichki jabhada qanday tarangliklar yuzaga kelishini ko'rsatadi. O'sha vaqtlarda biz o'zbeklar ilmda qotib qolgan bilimsiz omi bo'lganimizda jadidchilarimiz va ma'rifatparvarlarimiz bizlarni ilmi va ziyoli inson bo'lishimiz uchun, adolat va haqiqat yo'lida

kurashib, o‘z jonlarini qurbon qilgan edilar. Cho‘lpon ham yorug‘ kunlar kelishini kutgan va biz hozirda ular orzu qilgan saodatli kunlarda yashamoqdamiz. Bu kunlarga yetib kelishimiz oson bo‘lmadi. Bu yo‘lda qanchadan qancha fidoiylar og‘ir mehnat olib bordilar. Biz esa hozir tinch va osuda hayotni boshimizdan kechirmoqdamiz. Shunday ekan biz bu kunlarni qadriga yetishimiz va ajdodlarimiz singari adolatli bo‘lishimiz darkor.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, Usmon Azimning “Kunduzsiz kechalar” pyesasi o‘zining dramatik tuzilishi va psixologik tahlili orqali nafaqat bir shaxsning, balki butun bir jamiyatning psixologik holatini va insoniy azoblarini tasvirlaydi. Cho‘lponning o‘ziga bo‘lgan yuqori ma‘naviy talablar, uning millatga xizmat qilishdagi fidoyiligi va adolatni izlash yo‘lida amalga oshirgan kurashlari pyesaning asosiy g‘oyasini tashkil qiladi. Pyesa, Cho‘lponning ichki iztiroblari, u o‘zi va jamiyat o‘rtasidagi qiyinchiliklar, siyosiy repressiya va xiyonat orqali yuzaga keladigan ruhiy tarangliklarni aniq va chuqur tarzda yoritadi. Uning shaxsiy tragediyasi, do‘stlari va yaqinlari bilan o‘rtasidagi ziddiyatlar, o‘ziga nisbatan katta talablar qo‘yishi, lekin buning o‘zidan ortiq umidlar kutgan jamiyatning qarshi chiqishi, pyesaning markaziy xususiyatlaridir. Sezgirning Cho‘lponga xiyonati esa, psixologik drama sifatida, xiyonatning inson ruhiga ta‘sirini kuchaytiradi va asar mazmunini yanada murakkablashtiradi. Shunday qilib, Usmon Azimning “Kunduzsiz kechalar” pyesasi — o‘zining dramatik va psixologik chuqurligi bilan adabiyotimizda muhim o‘rin tutadigan asar bo‘lib, Cho‘lponning millatga bo‘lgan fidoyiligi, o‘zini o‘zgartirish va adolat yo‘lida kurashi orqali, zamon va jamiyatning qarshiliklariga qaramay, insonning ichki ma‘naviy kurashi haqida kuchli hikoya qildi. Pyesani o‘qish orqali har bir aktyor o‘zgarishi va adolatga bo‘lgan ishonchni kuchaytiradi, hamda siyosiy va shaxsiy ziddiyatlar orasida ruhiy barqarorlikni saqlashning ahamiyatini o‘zida shakillantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A.Cho‘lpon, Tanlangan asarlar. Toshkent: O‘zbekiston Noshirlik-2007.
2. U.Azim, Kunduzsiz kechalar. Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar Uyushmasi-2005.
3. M.Qodirov, O‘zbek dramaturgiyasining rivojlanish yo‘llari. Toshkent: Fan-2019.
4. Sh.Xolboyev, Cho‘lponning shaxsiy tragikasi va millatga xizmatdagi roli. Toshkent: Ma‘naviyat-2022.
5. A.Bunyodov, Xiyonat va uning psixologiyasi. Toshkent: O‘zbekiston Psixologlar Jamiyati-2021.
6. S.Qodirova, Teatrshunoslik O‘quv qo‘llanmasi. Toshkent “Donishmand ziyosi”- 2023.
7. F.Abduvoxidov, Dramaturgiya asoslari o‘quv qo‘llanmasi Toshkent – 2019.
8. X.Abduamatov, Drama nazariyasi. G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti Toshkent -2000.